

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

Komentarz

Tadeusz Bojarski, Ewa Kruk, Edward Skrętowicz

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

5. WYDANIE
ZAKTUALIZOWANE I UZUPEŁNIONE

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

Komentarz

Tadeusz Bojarski, Ewa Kruk, Edward Skrętowicz

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

5. WYDANIE

ZAKTUALIZOWANE I UZUPEŁNIONE

Stan prawny na 31 marca 2016 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Zagozda

Łamanie
Fotoedytor

Poszczególne części komentarza opracowali:

Tadeusz Bojarski – Wprowadzenie, dział I, dział II, dział III rozdz. 1a (współp. E. Kruk),
dział IV bez rozdz. 4a, dział V oraz art. 10 k.k.

Ewa Kruk – dział III rozdz. 1 (współp. E. Skrętowicz), rozdz. 1a (współp. T. Bojarski),
rozdz. 7, oraz dział IV rozdz. 4a (współp. E. Skrętowicz)

Edward Skrętowicz – dział III rozdz. 1 (współp. E. Kruk),
dział IV rozdz. 4a (współp. E. Kruk)

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8092-310-2
5. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	13
Wprowadzenie	17
Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich	35
DZIAŁ I. Przepisy ogólne	38
Art. 1. [Zakres podmiotowy i przedmiotowy, definicje]	46
Art. 2. [Stosowanie środków określonych w ustawie] ...	54
Art. 3. [Zasada dobra dziecka, dyrektywy postępowania, okoliczności dotyczące nieletniego]	57
Art. 3a. [Postępowanie medacyjne]	61
Art. 4. [Zawiadomienie o okolicznościach świadczących o demoralizacji lub popełnieniu czynu karalnego]	65
Art. 4a. [Obowiązek udzielania informacji sądowi rodzinnemu]	68
DZIAŁ II. Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich	70
Art. 5. [Zasady stosowania środków wychowawczych i poprawczych, zasady orzekania kar]	71
Art. 6. [Katalog środków wychowawczych]	74

Art. 7.	[Obowiązki nakładane na rodziców (opiekunów), wsparcie dla rodziców (opiekunów)]	104
Art. 8.	[Kara pieniężna dla rodziców (opiekunów)]	106
Art. 9.	[Orzekanie kary pieniężnej wobec rodziców (opiekunów)]	107
Art. 10.	[Umieszczenie w zakładzie poprawczym]	108
Art. 11.	[Warunkowe zawieszenie umieszczenia w zakładzie poprawczym]	116
Art. 12.	[Umieszczenie nieletniego w zakładzie leczniczym lub placówce opiekuńczej]	118
Art. 13.	(uchylony)	120
Art. 14.	[Stosowanie przepisów k.k., k.k.s., k.w.]	122
DZIAŁ III. Postępowanie przed sądem		123
Rozdział 1. Przepisy ogólne o postępowaniu		127
Art. 15.	[Właściwość rzeczowa sądu – sąd rodzinny]	127
Art. 16.	[Wyłączenie sprawy nieletniego, śledztwo, rozpoznanie sprawy przez sąd karny, stosowanie środków „tymczasowych”]	128
Art. 17.	[Właściwość miejscowa]	131
Art. 18.	[Właściwość rzeczowa sądu – sąd karny, stosowanie k.p.k., zaliczanie okresu pobytu w schronisku dla nieletnich na poczet kary]	133
Art. 18a.	[Prawo nieletniego do obrony]	138
Art. 19.	[Wysłuchanie nieletniego]	142
Art. 20.	[Zakres stosowania k.p.c. i k.p.k.]	143
Art. 21.	[Wszczęcie postępowania z urzędu, umorzenie postępowania, zażalenie]	146
Art. 21a.	[Cele postępowania]	148
Art. 22.	[Wszczęcie postępowania na wniosek, dopuszczalność wszczęcia postępowania z urzędu]	148
Art. 23.	[Zawiadomienie rodziców (opiekunów) o wszczęciu i ukończeniu postępowania]	150
Art. 24.	[Wywiad środowiskowy, pomoc policji]	151
Art. 25.	[Opinia opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów]	153

Art. 25a.	[Opinia o stanie zdrowia psychicznego, obserwacja w podmiocie niebędącym przedsiębiorcą]	156
Art. 26.	[Nadzór, umieszczenie w placówce opiekuńczej, środki leczniczo-wychowawcze]	159
Art. 27.	[Umieszczenie w schronisku dla nieletnich]	160
Art. 28.	[Nakładanie obowiązków na rodziców (opiekunów) w postępowaniu]	162
Art. 29.	[Doręczanie postanowień o zastosowaniu środków „tymczasowych” i nakładaniu obowiązków, zażalenie]	163
Art. 30.	[Strony postępowania, prawo przeglądania akt, udział przedstawiciela organizacji społecznej, obecność innych osób]	163
Art. 30a.	[Zawieszenie postępowania w sprawie nieletniego]	165
Art. 31.	[Doręczanie orzeczeń (zarządzeń, pism) obrońcy nieletniego, zawiadamianie pokrzywdzonego]	166
Art. 31a.	[Zażalenie]	167
Art. 32.	[Koszty postępowania w sprawie nieletniego, koszty postępowania mediacyjnego, koszty pobytu w publicznym zakładzie opieki zdrowotnej]	167
Rozdział 1a.	Przebieg postępowania	170
Art. 32a.	[Postanowienie o wszczęciu postępowania]	170
Art. 32b.	[Dane o nieletnim]	171
Art. 32c.	[Obrońca z urzędu]	173
Art. 32d.	[Prawo przeglądania akt sprawy]	176
Art. 32e.	[Zatrzymanie nieletniego, pomoc policji]	177
Art. 32f.	[Przesłuchanie nieletniego przez policję]	180
Art. 32g.	[Przesłanki zatrzymania nieletniego]	182
Art. 32h.	[Umieszczenie nieletniego w policyjnej izbie dziecka]	185
Art. 32i.	[Nadzór sądu rodzinnego]	187
Art. 32j.	[Przekazanie sprawy szkole, do której nieletni uczęszcza, albo organizacji młodzieżowej, sportowej, kulturalno-oświatowej lub innej organizacji społecznej]	187

Art. 32k.	[Odpowiedzialność karna nieletniego, przekazanie sprawy prokuratorowi, zażalenie] . . .	189
Art. 32l.	[Stosowanie nieizolacyjnych środków wychowawczych]	190
Art. 32m.	[Wyznaczenie rozprawy]	192
Art. 32n.	[Zasada rozprawy przy drzwiach zamkniętych, jawność rozprawy, wysłuchanie nieletniego] . . .	192
Art. 32o.	[Prowadzenie postępowania bez udziału stron, doprowadzenie nieletniego na rozprawę]	194
Art. 32p.	[Protokoły i dokumenty podlegające odczytaniu lub odtworzeniu na rozprawie]	195
Art. 32q.	[Uczestnictwo pokrzywdzonego na rozprawie lub posiedzeniu, udział innych podmiotów] . . .	197
Art. 32r.	[Postanowienie kończące postępowanie]	197
Rozdział 3. (uchylony)		199
Art. 33–43. (uchylone)		199
Rozdział 4. (uchylony)		199
Art. 44–47a. (uchylone)		199
Rozdział 5. (uchylony)		199
Art. 48–55. (uchylone)		199
Rozdział 6. (uchylony)		199
Art. 56–57. (uchylone)		199
Rozdział 7. Postępowanie odwoławcze		200
Art. 58.	[Sąd drugiej instancji – właściwość rzeczowa, skład]	200
Art. 59.	[Zakres zaskarżenia]	206
Art. 60.	[Wymagania formalne środków odwoławczych]	208
Art. 61.	[Zakaz <i>reformationis in peius</i>]	210
Art. 62.	[Udział nieletniego w rozprawie]	212
Art. 63–63a. (uchylone)		214
DZIAŁ IV. Postępowanie wykonawcze		215
Rozdział 1. Przepisy ogólne		216
Art. 64.	[Wszczęcie postępowania wykonawczego]	216
Art. 65.	[Cel postępowania wykonawczego]	217
Art. 65a.	[Obowiązki nieletniego]	219
Art. 66.	[Zasady organizacji placówek, korespondencja, kontakty z osobami spoza placówek]	220

Art. 66a.	[Wykonywanie praktyk religijnych]	222
Art. 67.	[Obowiązki policji]	224
Art. 68.	[Właściwość miejscowa w przypadku przebywania w placówce]	224
Art. 69.	[Stosowanie przepisów przy wykonywaniu środków (właściwość rzeczowa)]	225
Art. 70.	[Legitymacja czynna do składania wniosków i zażeń]	227
Art. 70a.	[Zakres działania kuratora sądowego]	228
Art. 70b.	[Zobowiązanie nieletniego do poddania się badaniu w celu ustalenia w organizmie obecności alkoholu lub innego środka]	230
Art. 70c.	[Odpowiednie stosowanie przepisów do innych podmiotów]	231
Art. 70d.	[Zwrot kosztów ponoszonych w związku ze sprawowanym nadzorem]	231
Art. 70e.	[Upoważnienie do wydania przepisów wykonawczych]	232
Art. 71.	[Odroczenie lub przerwa w wykonywaniu środków, odwołanie odroczenia lub przerwy]	233
Art. 72.	[Zawiadomienie o umieszczeniu w placówce]	234
Art. 73.	[Zakończenie i przedłużenie wykonywania środków]	235
Art. 74.	[Stosowanie środków „tymczasowych”, dozór kuratora, umieszczenie w schronisku dla nieletnich]	237
Art. 75.	[Orzekanie, zawiadamianie o terminach posiedzeń, wystuchanie nieletniego, legitymacja czynna, doręczanie postanowień, wniosek o warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego]	239
Art. 76.	[Pomoc dla nieletniego zwalnianego z placówki]	241
Art. 77.	[Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń]	243
Art. 78.	[Delegacja ustawowa do określenia zasad sprawowania nadzoru nad wykonywaniem orzeczeń]	245

Rozdział 2. Środki wychowawcze i lecznicze	246
Art. 79. [Środki wychowawcze – zmiana, uchylenie, odstąpienie od wykonywania]	246
Art. 80. [Informowanie o stanie zdrowia nieletniego i postęпах w leczeniu, zwolnienie]	248
Art. 81. [Delegacja ustawowa do określenia procedur przyjmowania i zwalniania nieletnich z placówek]	249
Art. 82. [Delegacja ustawowa do określenia procedur przyjmowania i zwalniania nieletnich z publicznych podmiotów niebędących przedsiębiorcami i domów pomocy społecznej]	251
Art. 83. [Policyjne izby dziecka – nadzór, tworzenie i znoszenie, zasady pobytu nieletnich]	252
Art. 84. [Opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów. Ośrodki kuratorskie – nadzór, tworzenie, znoszenie, organizacja]	253
Rozdział 3. Środek poprawczy	255
Art. 85. [Skierowanie do zakładu poprawczego, zmiana lub przeniesienie]	255
Art. 86. [Warunkowe zwolnienie z zakładu poprawczego]	256
Art. 87. [Okres próby, odwołanie warunkowego zwolnienia z zakładu poprawczego, zatarcie skutków prawnych środka poprawczego]	257
Art. 88. [Warunkowe odstąpienie od wykonania orzeczenia, zatarcie skutków prawnych środka poprawczego]	259
Art. 89. [Zatarcie skutków prawnych środka poprawczego]	261
Art. 90. [Umieszczenie nieletniego poza zakładem]	262
Art. 90a. [Umieszczenie nieletniego w hostelu]	263
Art. 90b. [Finansowanie pobytu nieletniego w hostelu]	266
Art. 90c. [Ograniczenia stosowania przepisu art. 90a]	267
Art. 91. [Orzekanie o popełnieniu czynu karalnego przez wychowanka zakładu poprawczego]	267
Art. 92. [Zbieg kary pozbawienia wolności i środka poprawczego]	270

Art. 93.	[Zbieg kary ograniczenia wolności i środka poprawczego]	271
Art. 94.	[Zamiana środka poprawczego na karę]	271
Art. 95.	[Schroniska dla nieletnich i zakłady poprawcze – nadzór, tworzenie i znoszenie, organizacja, sposób działania]	275
Rozdział 4.	Użycie środków przymusu bezpośredniego wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym, w schronisku dla nieletnich, młodzieżowym ośrodku, wychowawczym	277
Art. 95a.	[Stosowanie środków przymusu bezpośredniego]	278
Art. 95b.	(uchylony)	279
Art. 95c.	[Delegacja ustawowa do określenia zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego w placówkach]	280
Rozdział 4a.	Udzielanie nagród i stosowanie środków dyscyplinarnych wobec nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych	283
Art. 95ca.	[Udzielenie nieletniemu nagrody lub zastosowanie wobec niego środka dyscyplinarnego]	283
Art. 95cb.	[Przesłanki udzielenia nagrody]	285
Art. 95cc.	[Katalog nagród]	285
Art. 95cd.	[Uchylenie decyzji o udzieleniu nagrody]	288
Art. 95ce.	[Przesłanki zastosowania środka dyscyplinarnego]	288
Art. 95cf.	[Katalog środków dyscyplinarnych]	290
Art. 95cg.	[Uchylenie decyzji o zastosowaniu środka dyscyplinarnego]	292
Rozdział 5.	Zatrudnianie nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych lub schroniskach dla nieletnich	294
Art. 95d.	[Praktyczna nauka zawodu]	294
Art. 95da.	[Zajęcia praktyczne i praktyki zawodowe]	296
Art. 95e.	[Czas pracy]	298
Art. 95f.	[Wynagrodzenie, nagrody pieniężne]	298
Art. 95g.	[Okres pracy nieletniego a okres zatrudnienia]	298
Art. 95h.	[Świadczenia z tytułu wypadku przy pracy, choroby zawodowej lub wynikłej stąd śmierci]	299

DZIAŁ V. Przepisy przejściowe i końcowe	301
Art. 96. [Czyny popełnione i czynności procesowe dokonane przed wejściem w życie u.p.n.]	301
Art. 97. [Odesłanie do przepisów ustawy]	302
Art. 98. [Obowiązywanie przepisów w czasie]	302
Art. 99–100. (uchylone)	302
Art. 101. [Zmiany w prawie o ustroju sądów powszechnych]	303
Art. 102. [Umieszczenie nieletniego w policyjnej izbie dziecka]	303
Art. 103. [Derogacja]	305
Art. 104. [Wejście w życie]	306
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny	307
Art. 10. [Możliwa odpowiedzialność karna nieletniego – art. 10 § 2, możliwość podniesienia dolnej granicy odpowiedzialności do lat 18 – art. 10 § 4]	308
Wykaz wybranych przepisów wykonawczych	313
Skorowidz	315

Wykaz skrótów

- Arch. Krymin.
Cz.PKiNP
- IBPS
- k.c.
- k.k.
- k.k. z 1932 r.
- k.k. z 1969 r.
- k.k.s.
- k.k.w.
- Konstytucja RP
- Archiwum Kryminologii
 - Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
 - Instytut Badania Prawa Sądowego
 - ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
 - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
 - rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 60, poz. 571) – nieobowiązujące
 - ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.) – nieobowiązująca
 - ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 186 z późn. zm.)
 - ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1502 z późn. zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 23)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.p.k. z 1928 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 z późn. zm.) – nieobowiązujące
- k.p.k. z 1969 r. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.) – nieobowiązująca
- k.p.w. – ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r. poz. 395 z późn. zm.)
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- u.k.s.c. – ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 1025 z późn. zm.)
- k.w. – ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
- KZS – Krakowskie Zeszyty Sądowe
- NP – Nowe Prawo
- OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
-

OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego – zbiór Prokuratury Generalnej
OSNwSK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	- Orzecznictwo Sądów Polskich
PiP	- Państwo i Prawo
PiŻ	- Prawo i Życie
PPiA	- Przegląd Prawa i Administracji
PPiK	- Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny
PPK	- Przegląd Prawa Karnego
Probl. Praw.	- Problemy Praworządności
projekt listopadowy	- projekt Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 2010 r. zmian ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (niepubl.)
Prok. i Pr.	- Prokuratura i Prawo
PS	- Przegląd Sądowy
PWP	- Przegląd Więziennictwa Polskiego
PWS	- Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
RODK	- Rodzinny Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny
RPEiS	- Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA	- sąd apelacyjny
LEX	- system informacji prawnej LEX
Legalis	- system informacji prawnej Wydawnictwa C.H. Beck
SN	- Sąd Najwyższy
SP	- Studia Prawnicze

- u.p.n. – ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 382 z późn. zm.)
- u.s.p. – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 133 z późn. zm.)
- ustawa sierpniowa z 2013 r. – ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1165)
- uzasadnienie rządowego projektu ustawy, druk sejmowy nr 1130 – Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych; druk sejmowy nr 1130; www.sejm.gov.pl).
- WPP – Wojskowy Przegląd Prawniczy
- ZN – Zeszyty Naukowe
- ZNIBPS – Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
- ZNUJ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wprowadzenie

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, która weszła w życie 13 maja 1983 r., jest pierwszym polskim kompleksowym aktem prawnym dotyczącym traktowania nieletnich. Wcześniejszy projekt regulacji postępowania w sprawach nieletnich, tj. projekt ustawy z dnia 21 marca 1921 r. o sądach dla nieletnich, który według zamierzeń projektodawców miał wejść w życie 1 stycznia 1922 r., nie stał się, niestety, ze względu na sytuację ekonomiczną państwa, obowiązującą ustawą. Projekt ten stanowił niewątpliwie propozycję wartościową, oprócz bowiem rozwiązań jurydycznych zawierał również uregulowania o charakterze profilaktycznym. Określenie reakcji prawnych na zachowania nieletnich nastąpiło dopiero w kodeksie karnym z 1932 r. (art. 69–77). Przepisy tego kodeksu obowiązywały w tej części do 12 maja 1983 r. Mimo bezspornie postępowych cech tych rozwiązań nie stanowiły one jednak regulacji pełnej – były kontynuacją warstwy jurydycznej rozwiązań zawartych w projekcie z 1921 r. Ze względu na powyższe dopiero ustawę z dnia 26 października 1982 r. trzeba traktować jako pierwszy polski kompleksowo ujęty akt prawny regulujący postępowanie z nieletnimi. Ustawa ta udoskonaliła rozwiązania prawne kodeksu karnego z 1932 r. i wzbogaciła je o poszerzone rozwiązania o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, nawiązujące do projektu ustawy o sądach dla nieletnich z 1921 r.

Pozytywne znaczenie regulacji prawnej zawartej w przepisach obowiązującej ustawy jest bezsporne. Regulacja ta dotyczy dużej liczby spo-

łecznie ujemnych zdarzeń, do których należą zjawiska patologii wśród nieletnich, szczególnie te, z którymi wiąże się naruszanie norm prawa karnego. Zjawiska te w przeszłości były i współcześnie są postrzegane z różnych perspektyw.

Z jednej strony ocenia się je jako znaczący społecznie negatywny problem, w niektórych okresach o dość dużym stopniu uciążliwości dla społeczeństwa i porządku prawnego, wymagający zatem odpowiedniego przeciwdziałania. Takie zwiększone natężenie patologii wśród nieletnich obserwujemy obecnie w Polsce, co znalazło odbicie w rozwiązaniach kodeksu karnego w postaci poszerzenia wyjątku od zasady, że osoby do lat 17, a więc nieletni w rozumieniu prawa karnego, nie ponoszą odpowiedzialności karnej. Zasada ta – ujęta sztywno w kodeksie karnym z 1932 r. – doznała pewnego wyjątku w kodeksie karnym z 1969 r. (art. 9 § 2), który został znacząco poszerzony w obowiązującym kodeksie karnym z 1997 r. (art. 10 § 2). Jest to naturalnie najprostsza z możliwych form reakcji na czyny kryminalne nieletnich, ale stanowi zaledwie częściowe rozwiązanie problemu społecznego. Ważniejsze i znacznie trudniejsze formy przeciwdziałania zjawiskom patologii nieletnich mieszczą się w działaniach o charakterze socjalnym, wychowawczym, kulturalno-oświatowym. W tym zakresie nie pojawiły się od czasu wejścia w życie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wartościowe pomysły, jak również nie podjęto praktycznie ważnych działań na płaszczyźnie socjalno-wychowawczej. Pozostało tylko wcześniejsze karanie młodych ludzi, czyli już w wieku 15 lat, tak jak kilka stuleci temu, kiedy to praktyka sądów małopolskich i wielkopolskich ukształtowała karanie dziewcząt w wieku 12 lat i chłopców w wieku 15 lat¹.

Z drugiej strony, obok społecznej potrzeby przeciwdziałania patologii wśród nieletnich ze względów ogólnospołecznych (ochrona porządku

¹ Por. M.L. Klementowski, *Odpowiedzialność nieletniego w średniowiecznych prawach Europy* (w:) *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988, s. 22–23. Por. M. Korczyk-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, 3. wyd., Warszawa 2015, s. 26–27; V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s. 35.

prawnego) oraz wykazania troski o przyszłość młodzieży zagrożonej ujawnia się z całą ostrością inny wymiar problemu traktowania nieletnich sprawców czynów karalnych. Jest to społecznie uświadomiona konieczność traktowania nieletnich w sposób odrębny, inaczej niż dorosłych. Konieczność pogodzenia tych celów – ochrony porządku prawnego i odejścia od klasycznych penalnych reakcji na zachowanie nieletnich – czyni problem postępowania z nieletnimi szczególnie złożonym. Chociaż pełne rozwiązania systemowe dotyczące nieletnich przypadają w istocie dopiero na pierwsze ćwierćwiecze XX w.², to jednak świadomość niezbędnej odrębności traktowania nieletnich w porównaniu z osobami dorosłymi sięga czasów najdawniejszych, a więc praktyki w państwie rzymskim i później w innych krajach europejskich³. Jest to sprawa praktyki, której towarzyszyły opinie ludzi światłych z różnych epok historycznych⁴.

Mimo braku własnej państwowości rodzima myśl polska nie ustępowała europejskim tendencjom we wprowadzaniu systemowych, nowoczesnych rozwiązań w zakresie traktowania nieletnich. Znakoomicie zaznaczyła się w tym względzie działalność Towarzystwa Osad Rolniczych i Przytułków Rzemieślniczych, powstałego w 1871 r. (od 1922 r. – Warszawskie Towarzystwo Patronatu nad Nieletnimi) oraz

² Por. A. Marek, *Sądownictwo dla nieletnich w Polsce na tle porównawczym* (w:) *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988, s. 38 i n.; A. Mogilnicki, *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1925, rozdz. VI, s. 34 i n.; Z. Sienkiewicz, *System sądowych środków wobec nieletnich w prawie polskim*, Wrocław 1989, s. 34 i n.; A. Walczak-Żochowska, *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich*, Warszawa 1988, s. 8 i n.

³ Zob. np. M. Kuryłowicz, *Odpowiedzialność „nieletnich” za czyny bezprawne w prawie rzymskim* (w:) *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988, s. 9 i n.; zob. M.L. Klementowski, *Odpowiedzialność nieletniego...*, s. 20 i n.; A. Grzeškowiak, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Polskie prawo nieletnich*, Toruń 1986, s. 11 i n.; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004, s. 16 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 21 i n., s. 271 i n.; W. Klaus, *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Warszawa 2009, s. 19 i n.

⁴ A. Mogilnicki, *Dziecko...*, s. 322–325; M.L. Klementowski, *Odpowiedzialność nieletniego...*, s. 30.

późniejsze działania⁵. Ich niewątpliwie szczególnie znaczącym efektem był wzmiankowany projekt ustawy z dnia 1921 r.⁶ Polskie rozwiązania systemowe zawarte w kodeksie karnym z 1932 r. i w ustawie z dnia 1982 r. znajdują więc podstawy we własnej myśli prawniczej i pedagogicznej, rozwijanej z wiedzą o tendencjach europejskich w tym zakresie.

Obowiązujące rozwiązania ustawowe opierają się na dwóch podstawowych założeniach ideowych:

- 1) koncepcji dziecka w niebezpieczeństwie oraz
- 2) zasadzie dobra dziecka.

W skrócie rzecz ujmując – założenie pierwsze zaznacza się w podstawie wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego (nie przeciwko nieletniemu), zagrożonego w dalszym rozwoju moralnym, społecznym, obywatelskim, któremu należy przyjść z pomocą dyktowaną troską o jego zagrożoną przyszłość. Temu właśnie służy możliwość wszczęcia postępowania jeszcze przed czynem zabronionym, z powodu stwierdzonych przejawów demoralizacji. Naturalnie pojęcie demoralizacji może niekiedy wywoływać wątpliwości, ale przecież nie na tyle zasadnicze, jak się niekiedy twierdzi, by nie dało się ich rozwiązywać w konkretnym przypadku. Kolejną podstawę wszczęcia postępowania stanowi czyn karalny, którego ustawowe określenie być może wymaga odpowiedniej korekty.

Drugie z przedstawionych założeń dotyczy wyboru przez sędziego rodzinnego formy rozpatrywania czynu nieletniego i wyboru rodzaju środka (środków). Sąd rozpatrujący sprawę nieletniego powinien kierować się tym, jaki środek będzie dla niego w konkretnym przypadku najkorzystniejszy, właśnie z punktu widzenia jego dobra. I to jest kry-

⁵ A. Mogilnicki, *Dziecko...*, s. 325 i n., s. 367 i n.

⁶ Zob. m.in. T. Bojarski, *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i aktualnych potrzeb* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001, s. 16; por. A. Grześkowiak, *Nieletni w Kodeksie karnym z 1932 r.* (w:) *Kodeks karny z 1932 r.*, Lublin 2015, s. 75 i n.

terium pierwszoplanowe. Nie chodzi w tym postępowaniu o sprawiedliwe ukaranie czy ideę sprawiedliwości w ogóle. Z ideą dobra dziecka łączy się ściśle zasada indywidualizacji – ważny jest indywidualny dobór środka najbardziej przydatnego dla danego przypadku. Dalsze ważne założenie charakteryzujące przyjęty w ustawie model to zasada sądowego rozpatrywania spraw nieletnich. Całość postępowania od postępowania wyjaśniającego, które zastępuje postępowanie przygotowawcze, należy do sędziego lub sądu. Po zmianach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w 2013 r. (ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2013 r. poz. 1165) nastąpiła likwidacja wyodrębnionego postępowania wyjaśniającego, ale nie uległa zmianie pozycja sądu.

Od lat toczy się dyskusja – może nie nazbyt szeroka, jednakże odpowiednio ważna – co do potrzeb i kierunków zmian w rozwiązaniach dotyczących problemów traktowania nieletnich. Trudno tym potrzebom przeczyć, przynajmniej do pewnego stopnia. Upływający czas rodzi nowe zjawiska, a także przynosi nowe myśli co do form przeciwdziałania im. Jednakże trzeba przy tym dostrzegać to, co się już sprawdziło, i to, co może realnie służyć rozwiązaniu problemów patologii nieletnich. Pewne zmiany wprowadziła ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 91, poz. 1010) – miały one różne znaczenie, różny charakter i opierały się na projekcie z 1999 r. W zasadzie bez zachęty do dyskusji nad tymi problemami opracowano projekt kodeksu nieletnich (luty 2007 r.), który miał zastąpić obowiązującą ustawę. Projekt zmieniał w części postępowanie w sprawach nieletnich w ten sposób, że przybliżał je do postępowania karnego. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, której przewodniczył prof. A. Gaberle, w 2008 r. przygotowała następną wersję projektu nowej ustawy. Nie stała się ona jednak przedmiotem dalszego postępowania⁷. Zmiany jednak nastąpiły

⁷ Zob. bliżej A. Gaberle, *Podstawowe problemy nowej ustawy o nieletnich (na przykładzie projektu ustawy – Prawo nieletnich z 2008 r.)* (w:) *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski [i in.], Lublin 2008, s. 15 i n.; P. Górecki, *Projekt ustawy – Prawo nieletnich (zagadnienia wybrane)* (w:) *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski [i in.], Lublin 2008, s. 27 i n.; A. Matukin, *Sytuacja procesowa po-*

w formie uchwalenia wymienionej ustawy z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r. poz. 1165).

Polski model decydowania o sprawach nieletnich ukształtowany ustawą dnia z 1982 r. jest mocno osadzony w polskiej tradycji. Trzeba więc spojrzeć na różne propozycje zmian (i zmiany już dokonane) także od tej strony i postawić pytanie, jakie elementy systemu rzeczywiście wymagają doskonalenia.

Pierwsza kwestia dotyczy samego niejako punktu wyjściowego. Od lat dwudziestych XX w. ukształtował się w Polsce system sądowego rozpatrywania spraw nieletnich. Ta zasada nie jest wprawdzie kwestionowana, ale niejednokrotnie przywoływane są starania w innych krajach o wprowadzenie pozasądowych form załatwiania spraw nieletnich. Po szczególne kraje mają różne doświadczenia i swoje własne koncepcje⁸. Trudno byłoby jednak uzasadnić, że jakieś formy pozasądowe mogą dawać lepsze rezultaty – w sensie pedagogicznym i gwarancyjnym – niż dobrze działający system sądowy. Dowodów na to nie ma i wydaje się, że ta forma załatwiania spraw nieletnich powinna pozostać bezpieczna. Otwarta pozostaje natomiast kwestia, jaki to powinien być sąd i jakie powinny być jego kompetencje. W Polsce odrębne sądownictwo dla nieletnich przybrało w latach 70. formę sądów rodzinnych. Początkowo sądy rodzinne (wydziały rodzinne sądów rejonowych) miały bardzo szeroki zakres działania i zajmowały się nie tylko sprawami samych nieletnich⁹.

krzywdzonego w świetle założeń projektu Prawa nieletnich z 2008 r. (w:) W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 335, 339; M. Korcyl-Wolska, Postępowanie w sprawach nieletnich, wyd. 2, Warszawa 2008, s. 233 i n. O projektowanych zmianach ustawy podejmowanych w latach 2003–2008 zob. w szczególności M. Korcyl-Wolska, Postępowanie w sprawach nieletnich na tle..., s. 254–258, s. 291 i 294.

⁸ O różnych drogach i systemach załatwiania spraw nieletnich zob. bliżej A. Walczak-Żochowska, *Systemy postępowania...*, s. 41 i n., s. 55 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 23 i n.

⁹ Zob. M. Bańkowska, *XX-lecie sądownictwa rodzinnego w Polsce*, PS 1999, nr 4, s. 131–133 i n.; T. Bojarski, *Nieletni przed sądem. Uwagi o niektórych założeniach ogólnych oraz praktyce*, Arch. Krymin. 2007–2008, t. XXIX–XXX, s. 269–285; tenże, *Rola*

Wydaje się, że koncepcja szerokiego przedmiotowego zakresu spraw rodziny przyznanych wydziałom rodzinnym (objęcie całości zjawisk patologii w rodzinie) się nie sprawdziła. Obecnie ten zakres jest odpowiednio węższy (bez spraw karnych osób dorosłych, spraw o podział majątku wspólnego małżonków, spraw rozwodowych) i wydaje się, że nie powinien ulegać poszerzeniu, aby właściwe sprawy nieletnich nie były przesuwane na dalszy plan w pracy sądu rodzinnego.

Nasuwa się też ważne pytanie o zakres kompetencji sądu rodzinnego. Wątpliwości wzbudzają niekiedy szerokie uprawnienia sędziego, któremu podlega całość postępowania w sprawie nieletniego, w tym prawo do decydowania o biegu sprawy już na etapie postępowania wyjaśniającego. W wyniku zmiany komentowanej ustawy (dokonanej w 2013 r.) postępowanie to zostało wtopione w przepisy jednolitego rozdziału „przebieg postępowania”, ale przecież czynności właściwe dla tego postępowania muszą być realizowane przed wydaniem orzeczenia w danej sprawie i nadal należą do sędziego. Zastrzeżenia te nie są słuszne. Sędzia rodzinny powinien mieć maksymalnie szerokie uprawnienia do kierowania sprawą, w tym do decydowania o umorzeniu postępowania i ewentualnym przekazaniu sprawy do załatwienia w inny sposób poza sądem. Uprawnienia takie są niezbędne, aby ocena nieletniego i jego sprawy mogła być w pełni zindywidualizowana. Pełna indywidualizacja danego przypadku jest konieczna z punktu widzenia wychowawczego, nie zaś karnego charakteru postępowania w sprawach nieletnich. Nawet wysoki odsetek eliminacji spraw nieletnich, szczególnie w postępowaniu wyjaśniającym, nie stanowi argumentu przeciwko szerokim uprawnieniom sędziego. Decyzja sędziego o zamknięciu postępowania w jego wczesnym stadium i ewentualne skierowanie jej do załatwienia poza sądem (poprzednio art. 42 § 4, w obecnym stanie prawnym art. 32j) ma swoje uzasadnienie pedagogiczne. Selekcja spraw nieletnich może stanowić w pełni racjonalną formę załatwiania tych spraw. Naturalnie niezbędne dla

sądu w postępowaniu w sprawach nieletnich (w:) Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich, red. T. Bojarski, Lublin 2009, s. 49–58.

takiej decyzji jest dobre rozpoznanie osobowości nieletniego i okoliczności jego sprawy¹⁰.

Nie wydają się też uzasadnione wątpliwości sygnalizowane w związku z uprawnieniami sędziego rodzinnego do prowadzenia postępowania w całości: od jego wszczęcia do wydania orzeczenia¹¹. Odwoływanie się wprost do art. 6 ust. 1 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) nie stanowi ku temu podstawy. Przepis ten formułuje zasadę prawa do sądu. Rozszerzenie zaś negatywnego stanowiska Trybunału w Strasburgu w kwestii np. udziału sędziego śledczego w dalszym postępowaniu¹² łączy się z postępowaniem karnym w sprawach dorosłych. Postępowanie w sprawach nieletnich jest jednak innym postępowaniem i odnoszenie wszystkich reguł procesu karnego do tego postępowania może być w niektórych punktach wprost sprzeczne z jego celami.

Wydaje się również, że kwestionowanie zastosowanego w ustawie podziału postępowania na opiekuńczo-wychowawcze, poprawcze i w przedmiocie zastosowania środków leczniczo-wychowawczych nie opiera się na wystarczających argumentach. Wcześniejsza krytyka tego podziału ze strony niektórych autorów nie jest przekonująca. Współcześnie wysuwanie pytania o przyczynę tego zróżnicowania – skoro system traktowania nieletnich przyjęty w ustawie ma charakter opiekuńczo-wychowawczy i ochronny (wobec nieletnich)¹³ – także można rzeczowo wytłumaczyć: otóż zróżnicowanie form postępowania stanowi istotny element przyjętego modelu. Charakter sprawy rzutu-

¹⁰ Zob. bliżej: H. Kołakowska-Przełomiec, D. Wójcik, *Selekcja nieletnich przestępców w sądach rodzinnych*, Ossolineum 1990, s. 50 i n., s. 198 i n.; T. Bojarski, *Selekcja nieletnich w postępowaniu z powodu demoralizacji lub czynu karalnego*, Annales UMCS 1991, sec. G, vol. XXXVIII, s. 31 i n.

¹¹ Zob. H. Ośliżło, *Propozycje zmian w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PS 1998, nr 10, s. 112.

¹² Zob. *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze. Tom III. Prawo karne*, oprac. P. Hofmański, Warszawa 1997, s. 91.

¹³ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona nieletnich przed demoralizacją i przestępczością w ujęciu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PiP 1999, z. 5, s. 55.

je na formę postępowania, forma zaś może być istotna z punktu widzenia stosowanego środka. Zakład poprawczy jako środek najsurowszy, który zawiera także element pozbawienia wolności, w większym stopniu wymaga odwołania się do bardziej sformalizowanej procedury karnej. Z tym łączy się niezbędna cecha gwarancyjności, właściwa szczególnie temu postępowaniu. W innych wypadkach (postępowanie opiekuńczo-wychowawcze) reguły procesowe mogą być inne. Różne są też cele szczegółowe tych trzech postępowań. Dlatego wydaje się, że mogą one pozostać zachowane. Jednakże wspomniany projekt kodeksu nieletnich likwidował wyodrębnione dotychczas postępowania opiekuńczo-wychowawcze i poprawcze, gdyż przewidywał dla nich wspólną w zasadzie procedurę. Wymieniona ustawa sierpniowa, która weszła w życie 2 stycznia 2014 r., zlikwidowała jednak wyodrębnione postępowania opiekuńczo-wychowawcze i poprawcze, postępowanie w sprawach nieletnich ma charakter jednolity w ramach nowego rozdziału 1a, zatytułowanego „Przebieg postępowania” (art. 32a–32r). Dokonana już nowelą z dnia 15 września 2000 r. likwidacja wyodrębnionego postępowania w przedmiocie stosowania środków leczniczo-wychowawczych (rozd. VI w dziale III ustawy) stanowiła, z jednej strony, zbędny zabieg kosmetyczny, gdyż samo postępowanie przecież pozostało, z drugiej strony zaś – deformowała ogólny obraz przyjętego modelu postępowania w sprawach nieletnich. Uzasadnione jest natomiast poszerzenie podstaw stosowania środków leczniczych. Artykuł 12 ustawy w brzmieniu sprzed wejścia w życie wzmiankowanej nowelizacji, tj. przed 29 stycznia 2001 r., zezwalał na stosowanie tych środków przez sąd rodzinny tylko w wypadku popełnienia przez nieletniego czynu karalnego. W nowym ujęciu stosowanie środków leczniczych nie jest już zależne od tej okoliczności. Mogą to być także inni nieletni, wykazujący „tylko” cechy demoralizacji, u których stwierdzono upośledzenie umysłowe, chorobę psychiczną lub inne zakłócenia czynności psychicznych czy nałogowe używanie alkoholu albo innych środków odurzających.

Ustawa nakierowała przyjęty model postępowania w sprawach nieletnich na ich ochronę przed demoralizacją, a nie na odpowiedzialność. Charakter niektórych środków jest jednak z natury taki, że pewnych

dolegliwości nie można było uniknąć (łączą się one np. z pobytem nieletniego w zakładzie poprawczym, z zastosowaniem zakazu prowadzenia pojazdów, z obowiązkiem naprawienia szkody) i w następstwie są one formą jakiejś odpowiedzialności (prawnej) za „coś” (co się uczyniło)¹⁴, ale nie jest to podstawowy kierunek działania w zakresie przyjętego modelu¹⁵. Cel główny jest inny: przeciwdziałanie demoralizacji lub przerwanie rozpoczętego już procesu demoralizacji, a więc tak jak w projekcie ustawy z 1921 r. – podstawę wszczęcia postępowania stanowi nie tylko popełniony przez nieletniego czyn („karalny”), lecz także mogą nią być inne zachowania będące przejawami demoralizacji. Dodajmy, chodzi o postępowanie w sprawie nieletniego, a nie przeciwko nieletniemu. W ustawie, zgodnie z ogólnymi tendencjami, zrezygnowano z przesłanki „rozeznania” jako podstawy zastosowania zakładu poprawczego¹⁶.

W pojęciu „rozeznanie” już w końcu XIX w. upatrywano jurydyczny wyraz odpowiedzialności za czyn nieletniego, odpowiednik winy¹⁷. Wydaje się, że możliwe jest inne podejście do tego zagadnienia. W „rozeznaniu” można też widzieć podmiotowy ogranicznik orzekania zakładu poprawczego; jego brak mógłby przemawiać przeciwko zastosowaniu takiego zakładu, a poziom „rozeznania” (tj. dojrzałości społecznej, obywatelskiej, kulturowej) miałby być odpowiednio pomocny przy określaniu rodzaju zakładu poprawczego. Nie może więc dziwić, że w opiniach rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych wiele lat po wejściu w życie ustawy spotkać można oceny z tego właśnie

¹⁴ Zob. np. T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności nieletnich* (w:) *Postępowanie z nieletnimi: orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988, s. 70 i n.; tenże, *Odpowiedzialność nieletnich w prawie polskim* (w:) *Orzekanie środków wychowawczych i poprawczych w praktyce sądów rodzinnych*, red. T. Bojarski, Lublin 1990, s. 11.

¹⁵ Por. V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona nieletnich...*, s. 53, 55, 56.

¹⁶ Zob. w tej kwestii: B. Stańdo-Kawecka, *Odpowiedzialność nieletnich na tle nowej kodyfikacji karnej*, Prok. i Pr. 1998, nr 7–8, s. 29.

¹⁷ Przykładowo na posiedzeniu Międzynarodowego Związku Prawa Karnego w 1889 r. I.J. Fojnicki w imieniu Towarzystwa Prawniczego w Petersburgu wśród głównych postulatów dotyczących przyjętych regulacji prawnych w zakresie nieletnich wymienił potrzebę usunięcia kwestii winy i rozeznania – zob. A. Mogilnicki, *Dziecko...*, s. 36.

punktu widzenia¹⁸. Zapewne nie należy już liczyć na przywrócenie tego pojęcia w ustawie o nieletnich.

W zakresie tych podstawowych założeń przyjęty model powinien zostać zachowany. Wydaje się, że nie wzbogaca go wprowadzona koncepcja mediacji (art. 3a). Jest ona merytorycznie wątpliwa, w tym także gdy chodzi o formę jej realizowania. Postępowanie w sprawie nieletniego nie powinno być rozumiane jako forma sporu między przeciwstawnymi stronami. Pokrzywdzony w tym postępowaniu nie jest w ogóle stroną z zasadniczych powodów¹⁹.

„Mediowanie” między nieletnim a dorosłym pokrzywdzonym może być w pewnych sytuacjach sztuczne, a niekiedy nawet wprost niewychowawcze. Wymaga też dodatkowych nakładów finansowych. Wydaje się, że pierwszoplanowe jest np. powołanie ogólnokrajowego organu koordynującego i programującego pracę na rzecz nieletnich według wzorca zbliżonego do projektu ustawy z 1921 r. Realnej pomocy ekonomicznej wymagają placówki i zakłady utworzone dla nieletnich. Tymczasem fascynacja mediacją bywa tak znacząca, że można odnieść wrażenie, iż chodzi tu nie tyle o nieletniego, ile o sam problem mediacji i mediatorów²⁰. Gdyby zaś chodziło o możliwe działania

¹⁸ Na temat znaczenia roli opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego dla praktyki stosowania środków wobec nieletnich zob. bliżej: E. Skrętowicz, A. Kielasińska, *Znaczenie opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego w postępowaniu z nieletnimi* (w:) *Orzekanie środków wychowawczych i poprawczych w praktyce sądów rodzinnych*, red. T. Bojarski, Lublin 1990, s. 113 i n. Z dniem 1 stycznia 2016 r. rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne zostały zastąpione w nazwie określeniem „opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów” – art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz. U. poz. 1418).

¹⁹ Zob. P. Górecki, *Raz jeszcze na temat ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PS 1998, nr 7–8, s. 173; H. Oślizło, *Propozycje zmian...*, s. 107. Pozytywnie jednak koncepcję mediacji w sprawach nieletnich opiniuje B. Czarnecka-Działuk, *Wprowadzanie mediacji w sprawach nieletnich – polskie doświadczenia i perspektywy* (w:) *W kregu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 219 i n.; zob. wskazana tam literatura.

²⁰ Por. uwagi w tej sprawie w: K. Gromek, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji z 15 czerwca 2000 r.* (w:) *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2001, s. XV–XXII; zob. także podaną tam literaturę.

na rzecz pokrzywdzonych, to mogą i powinny się one odbywać przez oddziaływanie sędziego rodzinnego na nieletniego i jego rodzinę, oddziaływanie kuratora, a także pedagoga (psychologa) w rodzinnym ośrodku diagnostyczno-konsultacyjnym (obecnie – opiniodawczymi zespołami sądowych specjalistów)²¹ przy udziale rodziców, aby nieletni pozostał pod ich opieką. Są to osoby merytorycznie kompetentne, aby skłonić nieletniego (jeżeli w danym wypadku jest to w ogóle możliwe) do odpowiednich zachowań i ewentualnych czynności (drobnych prac) przynoszących pokrzywdzonemu satysfakcję.

Całość działań profilaktycznych oraz przerywających istniejący już proces demoralizacji powinna i może być realizowana pod nadzorem sądu przez odpowiednio wzbogacone zespoły kuratorskie i kuratorskie ośrodki (pracy z młodzieżą), współdziałające z rodzinnymi ośrodkami diagnostyczno-konsultacyjnymi (opiniiodawczymi zespołami sądowych specjalistów). Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne (opiniiodawcze zespoły sądowych specjalistów) mogłyby rozszerzyć zakres swojego działania i wyjść poza główne dotychczas swoje zadanie – diagnozowanie sytuacji nieletnich. Zespolenie działań kuratorów z rodzinnymi ośrodkami diagnostyczno-konsultacyjnymi wydaje się właściwą merytorycznie formą oddziaływania na nieletnich. Należy zwrócić przy tym uwagę, że odpowiedniego wsparcia organizacyjno-ekonomicznego wymagają rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne, które mają już znaczące doświadczenia praktyczne, ale ich możliwości bazowe są ograniczone. Przykładowo: ustawa przewidywała możliwość stacjonarnych badań (do 14 dni) nieletnich w ośrodkach (art. 25 u.p.n. w brzmieniu sprzed reformy wprowadzonej ustawą z dnia 15 września 2000 r.). Ich wyposażenie nie zawsze na to pozwalało, wobec czego – zamiast rozwijać ich bazę lokalową w celu wzmocnienia możliwości realizacji zadań badawczo-obszaryjnych – skreślono te uprawnienia ośrodków, przekazując obserwację nieletnich po prostu szpitalom psychiatrycznym (art. 25 oraz 25a u.p.n. w brzmieniu obowiązującym od 29 stycznia 2001 r.). Takie umiejscowienie nieletnich nie jest korzystne.

²¹ Por. A. Górecki, *Raz jeszcze...*, s. 174.

Uzasadniony wydaje się natomiast postulat rozszerzenia pojęcia „czyn karalny”, na którym oparto jedną z dwóch przesłanek wszczęcia postępowania. Ustawa rozumie przez to pojęcie wszystkie czyny stanowiące przestępstwa oraz pewną tylko grupę wykroczeń. Było to podyktowane dążeniem do ograniczenia „jurydycznej” („czyn karalny”) podstawy do wszczęcia postępowania. Praktyka wskazuje jednak, że także inne wykroczenia – poza wymienionymi w art. 1 § 2 pkt 2 – zasługują na zaszeregowanie ich do „czynów karalnych” w rozumieniu komentowanej ustawy (np. gdy uzasadniają orzeczenie przepadku rzeczy)²².

Lepiej byłoby więc pojęciem „czyn karalny” objąć wszystkie wykroczenia. Sędzia rodzinny, ze względu na swoje ustawowe uprawnienia i wiedzę, może rozstrzygnąć, czy należy wszcząć postępowanie i je kontynuować. Ustawa sierpniowa z 2013 r. nie dokonała jednak zmiany w tym kierunku. Wydaje się również, że rozwiązanie ustawowe w kwestii czynów ściganych na wniosek (art. 22 § 1 u.p.n.), uzależniające wszczęcie postępowania od złożenia wniosku przez uprawnioną osobę, należałoby zmienić. Ma ono formalno-jurydyczny kształt i zostało przejęte z procedury karnej. Tymczasem na sprawę nieletniego można spojrzeć inaczej – właśnie zgodnie z głównymi założeniami ustawy – jako na przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich. Do pewnego stopnia razi przy tym możliwość wszczęcia postępowania z powodu demoralizacji, a nie z powodu zaistniałego czynu karalnego, jeśli brak wniosku o wszczęcie postępowania. Dodajmy, że sąd rodzinny ma odpowiednie możliwości wszczęcia postępowania w wypadku czynów stanowiących przestępstwa prywatnoskargowe (art. 22 § 2 u.p.n.).

Trafny wydaje się również postulat rozszerzenia uprawnień sądu rodzinnego wobec rodziców nieletniego. Artykuł 7 § 1 i art. 8 § 1 u.p.n. określają pewne kompetencje sądu w tym zakresie. Obejmują one m.in. prawo sądu do ukarania rodziców karą pieniężną za uchylenie się od wykonania obowiązków przez ten sąd na nich nałożonych. Racjonalny

²² Zob. H. Ośliżło, *Propozycje zmian...*, s. 104–105.

jest postulat, aby uprawnienia te objęły również prawo sądu rodzinnego do karania rodziców na podstawie art. 105 k.w., gdy ich zaniedbania wobec nieletniego przybiorą postać określoną w tej regulacji²³.

Nie wydaje się natomiast uzasadnione wyposażenie policji w uprawnienia do załatwiania drobnych (wykroczeniowych) spraw nieletnich bez wiedzy sądu rodzinnego²⁴. Decyzje w sprawach nieletnich zamykające postępowanie powinien móc podejmować jedynie sąd i nie jest to tylko zbędna formalistyka. Negatywnie należy również ocenić inne pomysły odciążenia sędziów rodzinnych w postępowaniu wyjaśniającym przez organa policyjne, w szczególności przekazywanie im części uprawnień leżących w kompetencji sądu.

Sprawą niewątpliwie istotną jest dolna granica wieku odpowiedzialności karnej, stanowiąca zarazem górną granicę nieletniości i umożliwiająca tę odpowiedzialność. W projekcie ustawy z 1921 r. i następnie w kodeksie karnym z 1932 r. ustalono – po dyskusji – granicę 17 lat. Granica ta była sztywna. Kodeks karny z 1969 r. przyjął tę granicę, wprowadził jednak możliwość jej obniżenia w pewnych wypadkach lub jej podniesienia o rok (art. 9 k.k. z 1969 r.). Praktyka sądowa była w tym zakresie niezwykle ostrożna. Bywały lata, że zaledwie w kilku tylko przypadkach rocznie sądy decydowały się na jej obniżenie. Kodeks karny z 1997 r. pod naporem niekorzystnych faktów (wzrost przestępczości nieletnich, w tym szczególnie połączonej z przemocą) wprowadził możliwość szerokiego stosowania wyjątku od zasady, że granicą wieku odpowiedzialności karnej jest 17 lat²⁵.

Oczywiście z rzeczywistością społeczną trzeba się liczyć. Nie podejmując w tym miejscu dyskusji co do zasadności tej decyzji, jedno należy powiedzieć: jeżeli – dokładnie po 65 latach od wprowadzenia pierw-

²³ Tamże, s. 111.

²⁴ Zob. tamże, s. 110.

²⁵ Zob. B. Czarnecka-Działuk, Z. Ostrihańska, D. Wójcik, *Zasady odpowiedzialności nieletnich wobec kodyfikacji karnej*, PiP 1998, z. 9–10, s. 201 i n., s. 207; K. Daszkiewicz, *Odpowiedzialność karna nieletnich (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r.)*, Palestra 1999, nr 1–2, s. 9 i n.

szego polskiego kodeksu karnego – zaistniała potrzeba uczynienia głębokiego wyłomu od reguły wówczas ustalonej (zasadniczo 17 lat i 15 lat, obecnie formalnie wyjątkowo), to oznacza to jakies załamanie się w latach 90. XX w. systemu wychowawczego w naszym kraju i pojawienie się zasadniczych błędów w szeroko rozumianej polityce społecznej. Jeśli, przykładowo, kurator dla nieletnich będzie działał nadal w pojedynkę bez wsparcia zespołu specjalistów, a dostępna mu oferta działań na rzecz nieletnich będzie uboga, to niewiele może on osiągnąć. Znane są trudności w pracy ośrodków kuratorskich, nawet jeśli dotyczy to sytuacji lokalowej. Wątpliwe jest też pozbawienie resortu edukacji narodowej w 2001 r. (przez ustawę z dnia 15 września 2000 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich) nadzoru nad placówkami opiekuńczo-wychowawczymi na rzecz resortu pomocy społecznej (art. 81 u.p.n. w brzmieniu po 29 stycznia 2001 r.), którego działania praktyczne były raczej niewielkie. Ponadto zanika w kontekście tych rozwiązań zasadnicza funkcja ośrodków kuratorskich – funkcja wychowawcza. Dobrze, że później dokonano zmiany w zakresie tych rozwiązań (ustawą z dnia 27 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 137, poz. 1304). W następstwie dalszej zmiany ustawy o systemie oświaty przez ustawę z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (art. 22, Dz.U. poz. 1418) art. 35 ust. 2a tej ustawy stanowi, że Minister Sprawiedliwości i podporządkowane organy sprawują nadzór pedagogiczny nad zakładami poprawczymi, schroniskami dla nieletnich oraz nad szkołami w tych zakładach i schroniskach, a także nad szkołami i placówkami przy zakładach karnych i aresztach śledczych z wyjątkiem nadzoru nad nauczaniem przedmiotów ogólnokształcących, który sprawuje kurator oświaty. Trafniej też byłoby, zamiast powoływać powiatowe centra pomocy rodzinie (wymienia je art. 23 § 2 u.p.n. w brzmieniu po 29 stycznia 2001 r.), powołać po prostu powiatowe ośrodki pomocy rodzinie, działające jednak pod zespołowym patronatem resortu: edukacji narodowej, pomocy społecznej i sprawiedliwości. W ten sposób ośrodki te mogłyby udzielać pomocy rodzinie – a zwłaszcza nieletnim jej członkom – w pełniejszym zakresie.

Jest rzeczą zrozumiałą, że wiele poruszonych tu kwestii można uznać za dyskusyjne. Uwagi do poszczególnych rozwiązań komentowanej ustawy mają na celu ustosunkowanie się do rozwiązań spornych²⁶.

Na koniec ogólnej charakterystyki rozwiązań ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych problemów, których one dotyczą, uzasadnione wydaje się podkreślenie, że ustawa ta tworzy wartościową podstawę rozsądnego decydowania o sprawach nieletnich²⁷. Nie przeczy to dążeniom do jej doskonalenia. Jednakże sprawą zasadniczą, jak wolno sądzić, jest nie tyle potrzeba głębokich zmian modelowych, ile raczej podjęcie konkretnych działań, aby już istniejące środki wychowawcze i poprawcze mogły stać się bardziej efektywne. Powodzenie przeciwdziałania przestępczości i demoralizacji nieletnich w najbliższej przyszłości będzie uzależnione nie tyle od zmian – nawet znaczących – w przepisach ustawy, ile od tworzenia realnych warunków realizacji założeń ustawowych (zabezpieczenie socjalno-ekonomiczne). Polski system traktowania nieletnich wymaga przede wszystkim rozbudowy struktur socjalno-pedagogicznych, aby działania sądu na rzecz nieletnich miały odpowiednie podłoże do realizacji założonych celów. Ustawa sierpniowa z 2013 r. poprawiła w niektórych punktach status pokrzywdzonego, ale przede wszystkim przebudowała dotychczasowe rozwiązania bez nowych treści, które wpływałyby na wzbogacenie środków działania w kierunku przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich. Ujednoczenie postępowania i rezygnacja z wyszczególnienia postępowania wyjaśniającego, postępowania opiekuńczo-wychowawczego i postępowania poprawczego rzutuje tylko na funkcjonowanie sądu i pracę sędziego. Nie wpływa natomiast na skuteczność pracy sądu w tym wymienionym kierunku. Z konieczności zachowano obok procedury cywilnej także odpowiedni udział procedury karnej, jest to bowiem konieczne, a zatem „sędzia będzie

²⁶ Zob. T. Bojarski, *Polskie rozwiązania w zakresie traktowania nieletnich na tle rozwiązań europejskich* (w:) *Księga z okazji 55. rocznicy Wydziału Prawa i Administracji UMCS*, Lublin 2004, s. 22 i n.

²⁷ Zob. T. Bojarski, *Uwagi o rozwoju polskich rozwiązań prawnokarnych (projektowanych i realizowanych w zakresie traktowania nieletnich)*, *Studia Iuridica Lublinensia*, tom XIX, Lublin 2013, s. 79.

nadal musiał nosić dwa kodeksy postępowania – cywilnego i karnego”, co chyba przesadnie niepokoiło niektórych autorów, a także sędziów. Uważam, że ustawa jeszcze przed nowelizacją w 2013 r. spełniała wymagania odpowiadające ogólnym standardom prawnomiędzynarodowym w tym zakresie. Słowny brak niektórych akcentów spośród oczekiwań prawnomiędzynarodowych w gruncie rzeczy zawierał się w treściach innych postanowień wyrażających zasady ogólne. W szczególności odesłanie do przepisów kodeksu postępowania karnego zawierało niezbędne rozwiązania gwarancyjne²⁸.

²⁸ Por. jednak M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle...*, s. 239 i n.

USTAWA

z dnia 26 października 1982 r.

o postępowaniu w sprawach nieletnich

(tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382; zm.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1418, poz. 1707)

W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązkach członków społeczeństwa stanowi się, co następuje:

Preambuła ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich określa podstawowe cele, które się zamierza osiągnąć za pomocą rozwiązań prawnych w niej przyjętych. Celami tymi są:

- 1) przeciwdziałanie demoralizacji;
- 2) przeciwdziałanie przestępczości nieletnich;
- 3) resocjalizacja nieletnich, którzy dopuścili się czynów naruszających normy prawne bądź zasady współżycia społecznego;

- 4) dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i odpowiedzialności rodziców za wychowanie nieletnich.

Demoralizacja jako forma niedostosowania społecznego nie musi zostać potwierdzona wprost przestępstwem, lecz może stanowić samodzielną negatywną charakterystykę postawy nieletniego. Oznacza – mimo braku przestępstwa w życiu nieletniego – zagrożenie dla jego dalszego rozwoju i wobec tego przeciwdziałanie tym procesom staje się niezbędne w trosce o przyszłość nieletniego. Ustawa nie definiuje wprost demoralizacji, ale wymienia typowe jej przejawy (zob. uwagi do art. 4 u.p.n.).

Przestępczość nieletnich w różnych postaciach stanowi wyższy stopień zagrożenia przyszłości nieletniego, toteż jej przeciwdziałanie środkami przewidzianymi w komentowanej ustawie staje się oczywistą koniecznością. Ustawa, akcentując cel przeciwdziałania demoralizacji obok dążenia do przeciwdziałania przestępczości, nawiązuje do niezrealizowanego projektu ustawy o sądach dla nieletnich z 1921 r. Projekt ten również stawiał obok siebie te dwa główne cele. Dodajmy, że często demoralizacja i przestępczość idą w parze – demoralizacja bywa na ogół zaakcentowana, potwierdzona jakimś czynem przestępnym lub wykroczeniem.

Cel trzeci to dążenie, aby przywrócić nieletniego do normalności, a więc resocjalizacja nieletniego, który dopuścił się czynu naruszającego prawo lub naruszył zasady współżycia społecznego. Naruszenie zasad współżycia społecznego jest przejawem demoralizacji nieletniego. W ten sposób, przez zastosowanie środków określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich, dąży się (z założenia) do przerwania rozpoczętego procesu demoralizacji lub zahamowania skłonności nieletniego do przestępstwa i następnie cofnięcia tych tendencji rozwojowych w jego życiu.

Cel czwarty to oddziaływanie na rodziców w celu umocnienia ich wychowawczej funkcji w stosunku do nieletniego. Chodzi o wzmożenie ich starań w tym zakresie. Ustawa o postępowaniu w sprawach nielet-

nich przewiduje łagodne formy oddziaływania na rodziców. Końcowy efekt jest jednak zależny od wielu czynników, w tym od tego, czy rodzina nieletniego charakteryzuje się pełną zdolnością wychowawczą.

Zaznaczone we wstępnych sformułowaniach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich cele jej programowych rozwiązań informują, czemu mają służyć jej instytucje i określone jej przepisami środki. Jest to informacja skierowana do wszystkich podmiotów stosujących te rozwiązania (sądów rodzinnych, kuratorów, organów ścigania, instytucji i organizacji realizujących zadania wychowawcze i poprawcze wobec nieletnich) oraz do rodziców nieletnich, a także do samych nieletnich.

Trzeba podkreślić, że założenia ustawy w przedmiocie przyjętych celów nie zostały merytorycznie zmienione w projekcie zmian ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 19 listopada 2010 r. Projekt Ministerstwa Sprawiedliwości, zwany w dalszych uwagach projektem listopadowym, nie został oficjalnie opublikowany. Założenia ustawy nie zostały również zmienione w ustawie sierpniowej z 2013 r., nowelizującej ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich.

DZIAŁ I

Przepisy ogólne

Literatura: Andrzejewski M., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko, rodzina, państwo)*, Kraków 2003; Artymiak G., *Prawo nieletnich sprawców czynów zabronionych do bezstronnego sądu – zagadnienia wybrane* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Fliegier, Lublin 2011; Bafia J., *Sądy rodzinne – idea, cel, zamierzenia*, PiP 1979, z. 7; Bafia J., *Wokół idei przewodnich nowego prawa o nieletnich*, PPIK 1984, nr 4; Balcerek M., *Międzynarodowa ochrona dziecka*, Warszawa 1988; Barczyński D. (oprac.), *Prawa dzieci: Konwencja o Prawach Dziecka, Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dzieci*, Zielona Góra 2001; Batawia S., Strzembosz A., *Nieletni przestępcy w świetle badań kryminologicznych i postulatory ustawodawcze*, PiP 1968, z. 6; Bienkowska E., Walczak-Żochowska A., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2003; Błajejewski Z., *Metodologiczne trudności badań nad przestępczością nieletnich*, Służba MO 1984, nr 2; Bogunia L., *Warunkowe zawieszenie umieszczenia w zakładzie poprawczym*, Wrocław 1995; Bojarski T., *Nieletni przed sądem. Uwagi o niektórych założeniach ogólnych oraz praktyce*, Arch. Krymin. 2007–2008, nr XXIX–XXX. Tom jubileuszowy dedykowany Paniom Profesor H. Kołakowskiej-Przełomiec, Z. Ostrychańskiej, D. Wójcik, Warszawa 2009; Bojarski T., *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz aktualnych potrzeb* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001; Bojarski T., *Postępowanie z nieletnimi w świetle ustawy z 26 października 1982 r.*, Annales UMCS 1987, sectio G, vol. XXXIV; Bojarski T., *Przestępstwo ciągłe*, PiP 1995, z. 3; Bojarski T., *Rola sądu w postępowaniu w sprawach nieletnich* (w:) *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski [i in.], Lublin 2008; Bojarski T., *Zasady odpowiedzialności nieletnich* (w:) *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; Bojarski T., *Selekcja nieletnich w postępowaniu z powodu demoralizacji lub czynu karalnego przed sądem rodzinnym*, Annales UMCS 1991, nr XXXVIII; Bojarski T., Mozgawa M., *Prawo i jego instytucje wobec demoralizacji i przestępczości nieletnich* (w:) *Dewiacje społeczne i ich kontrola w Polsce*, Warszawa 1992; Bojarski T., Skrętowicz E., *Problemy traktowania nieletnich sprawców czynów karalnych i nieletnich wyka-*

zujących przejawy demoralizacji (w:) *Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Skrzydło*, Lublin 2000; Bojarski T., Skrętowicz E. (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001; Bojarski T., Skrętowicz E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z komentarzem*, Lublin 2002; **Broniewicz W.**, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, PS 1993, nr 2; **Cieślak M.**, *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję odpowiedzialności nieletnich)*, Palestra 1973, nr 1; **Czapów C.**, **Jedlewski J.**, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971; **Czarnecka-Działuk B.**, *Nieletni sprawcy czynów karalnych przed sądem rodzinnym. Zagadnienia procesowe*, Warszawa 1993; Czarnecka-Działuk B., *Wprowadzanie mediacji w sprawach nieletnich – polskie doświadczenia i perspektywy (w:) W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; Czarnecka-Działuk B., *Wprowadzenie w Polsce mediacji pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstw*, PPK 1997, nr 17; **Czarnecka-Działuk B.**, **Ostrihańska Z.**, **Wójcik D.**, *Zasady odpowiedzialności nieletnich wobec kodyfikacji karnej*, PiP 1998, z. 9–10; **Czarnecka-Działuk B.**, **Wójcik D.**, *Dziecko przed organami wymiaru sprawiedliwości (w:) Wokół praw dziecka, cz. I, Raporty, ekspertyzy, opinie*, Warszawa 1993; Czarnecka-Działuk B., **Wójcik D.**, *Mediacja: nieletni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999; Czarnecka-Działuk B., **Wójcik D.**, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001; **Czerwiński A.**, *Obecny stan ustawodawstwa karnego przeciw nieletnim w Polsce*, Lwów 1933; **Ćwiąkałska M.**, **Korcyl-Wolska M.**, **Kuc J.**, **Ostrowska-Zakrzewska M.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z orzecznictwem Sądu Najwyższego*, Gdańsk 2001; **Eichstaedt K.**, *Postępowanie przed sądem w sprawach nieletnich*, Warszawa 2008; **Frączkiewicz A.**, *Wybrane problemy praktyczne stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (w:) Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001; **Gaberle A.**, *Diagnozowanie nieletniego (meandry nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich)*, Palestra 2001, nr 7–8; Gaberle A., *Kontynuacja i zmiana (o projekcie kodeksu nieletnich)*, PiP 2005, z. 4; Gaberle A., *Podstawowe problemy nowej ustawy o nieletnich (na przykładzie projektu ustawy – Prawo nieletnich z 2008 r.) (w:) Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, Lublin 2008; **Gaberle A.**, **Korcyl-Wolska M.**, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Gdańsk 2002; **Gardocki L.**, *Czy karać nieletnich?*, Palestra 1994, nr 11; **Gębara A.**, **Domański A.**, *Nieprawidłowości w postępowaniu przygotowawczym przeciwko nieletnim*, Służba MO 1968, nr 3; **Górecki P.**, **Konarska-Wrzosek V.**, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015; **Górecki P.**, *Nieletni na szubienicy*, PiŻ 1994, nr 14; **Górecki P.**, *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, RPEiS 1996, rok LV, z. 4; **Górecki P.**, *Projekt ustawy – Prawo nieletnich. Zagadnienia wybrane (w:) Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, Lublin 2008; **Górecki P.**, *Raz jeszcze na temat ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PS 1998, nr 7–8; **Górecki P.**, *Uczestnicy postępowania na tle projektu Prawa nieletnich (w:) W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Górecki P.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji*, Prok. i Pr. 2001, nr 5; **P. Góralski**, *Uwagi dotyczące zasad odpowiedzialności osób nieletnich za popełniony czyn karalny (w:) Problemy współczesnego prawa karnego i polityki kryminalnej. Księga Pamiątkowa Profesora Zofii Sienkiewicz*, M. Bojarski, J. Brzezińska, K. Lucarz (red.), Warszawa 2015; **Górecki P.**, *Uwagi o nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich na tle doświadczeń praktyki (w:) Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001; **Górecki P.**, *Wybrane problemy na tle stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Rodzina i Prawo (Kwartalnik

sędziów rodzinnych) 2006, nr 3; Górecki P., *Wychowywać czy karać?*, PiŻ 2001, nr 6; **Górecki P., Stachowiak S.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. 1, Kraków 1998; wyd. 2, Kraków 2002; wyd. 4, Warszawa 2007; **Gromek K.**, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, wyd. 1, Warszawa 2001; wyd. 2, Warszawa 2004; wyd. 3, Warszawa 2005; Gromek K., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich po nowelizacji z 15 czerwca 2000 r. (w:) Komentarz do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2001; **Grzegorzczak T.**, *Sytuacja nieletniego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, NP 1988, nr 1; Grzegorzczak T., *Sytuacja prawna rodziców nieletniego na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, NP 1987, nr 2; **Grześkowiak A.**, *Funkcje prawa nieletnich (w:) W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; Grześkowiak A., *Kara pozbawienia wolności względem nieletnich w prawie karnym europejskich państw socjalistycznych*, Warszawa–Poznań 1976; Grześkowiak A., *Odpowiedzialność karna nieletniego na podstawie art. 9 § 2 k.k.*, PiP 1982, z. 1–2; Grześkowiak A., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Polskie prawo nieletnich*, Toruń 1986; Grześkowiak A., *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce w świetle Reguł Minimalnych ONZ dotyczących wymiaru sprawiedliwości względem nieletnich (w:) Prawne i pedagogiczne aspekty resocjalizacji nieletnich*, red. B. Kowalska-Ehrlich, S. Walczak, Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego 1992, z. 12; Grześkowiak A., recenzja pracy K. Grześkowiaka, A. Krukowskiego, W. Patulskiego, E. Warzocha, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1984, RPEiS 1985, z. 1; Grześkowiak A., *Reforma postępowania z nieletnimi. Uwagi ogólne na temat materialnoprawnych rozwiązań ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich*, SP 1984, z. 1–2; Grześkowiak A., *Wybrane problemy reformy prawa nieletnich w Polsce (w:) Reforma prawa karnego, propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008; **Grześkowiak K., Krukowski A., Patulski W., Warzocha E.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, red. A. Krukowski, wyd. 1, Warszawa 1984; wyd. 2, Warszawa 1991; Grześkowiak K., *XXV-lecie sądownictwa dla nieletnich*, PWS 1974, nr 5 (2); **Gurowska M., Stypułkowska Z.**, *Sądownictwo dla nieletnich w Polsce Ludowej*, NP 1954, nr 7–8; **Haak H.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich w praktyce sądowej*, cz. II, Biblioteka Sędziego, Warszawa 1985, nr 33; **Haak-Truskawska A., Haak H.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015; **Hałas R.G.**, *Odpowiedzialność karna nieletniego na tle kodeksu karnego z 1997 roku*, Lublin 2006; **Harasimiak G.**, *Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi*, Szczecin 2001; Harasimiak G., *Mediacja w polskim modelu postępowania z nieletnimi*, PPK 2004, nr 23; Harasimiak G., *Nieletni sprawcy czynów zabronionych – winni czy ofiary w polskim modelu postępowania z nieletnimi (w:) Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji 80-tych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2005; **Hofmański P., Waltoś S.** (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył-Wolskiej*, Warszawa 2009; **Hubert S.L.**, *Stanowisko nieletnich w Statucie Ormiańskim z roku 1519 (w:) Pamiętnik trzydziestolecia pracy naukowej prof. S. Dąbkowskiego*, Lwów 1937; **Ignatowicz J., Piasecki K., Pietrzykowski J., Winiarz J.**, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 1993; **Jagosz P.**, *Podstawowe założenia nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (w:) Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001; **Jankowski A.**, *Dyktatura małolatów*, PiŻ 1994, nr 8; **Kaczmarek T.**, *Psychologiczne i ustawowe kryteria odróżnienia nieletnich od dorosłych w prawie polskim*, NP 1990,

nr 1–2; **Kala D.**, recenzja książki T. Bojarskiego i E. Skrętowicza, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z komentarzem*, Lublin 2000, Prok. i Pr. 2003, nr 10; **Kalinowski M.**, *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Warszawa 2005; **Kardas P.**, *O podstawach odpowiedzialności nieletnich na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Uwagi na tle sporów dotyczących wymierzenia nieletniemu kary (w:) W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Karpiński Z.**, *Czy słuszne jest zerwanie z kryterium rozeznania w postępowaniu z nieletnimi?*, NP 1959, nr 10; **Klaus W.** (w:) *Działalność wychowawcza sądu rodzinnego wobec nieletnich – pomiędzy ideaми a praktyką*, Arch. Krymin. 2007–2008, nr XXIX–XXX. Tom jubileuszowy dedykowany Paniom Profesor H. Kołakowskiej-Przełomiec, Z. Ostrychańskiej, D. Wójcik, Warszawa 2009; Klaus W., *Dziecko przed sądem. Wymiar Sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Warszawa 2009; Klaus W., *Policja wobec instytucji mediacji*, PPK 2004, nr 23; Klaus W. [i in.], *Reakcja formalna na czyny zabronione nieletnich (w:) Reforma prawa karnego, propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*, red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008; **Klementowski M.L.**, *Odpowiedzialność nieletniego w średniowiecznych prawach Europy (w:) Postępowanie z nieletnimi*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; **Kobes P.**, *Model postępowania z nieletnimi w świetle projektu ustawy – prawo nieletnich z lipca 2008. Zagadnienia materialnoprawne (w:) Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski [i in.], Lublin 2008; Kobes P., *Nieletni pod pręgierzem*, PiZ 2001, nr 4; Kobes P., *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011; **Kołakowska-Przełomiec H.**, *Dziecko jako sprawca i jako ofiara przestępstwa (ochrona dziecka w prawie karnym) (w:) Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smyczyński, Poznań 1999; Kołakowska-Przełomiec H., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, PiP 1983, z. 6; Kołakowska-Przełomiec H., *Przestępczość i nieprzystosowanie społeczne nieletnich w genezie przestępczości dorosłych*, Ossolineum 1977; **Kołakowska-Przełomiec H.**, **Wójcik D.**, *Demoralizacja nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (w:) Prawne i społeczne metody i środki zaburzonej socjalizacji. Zbiór referatów*, red. T. Bojarski, M. Mozgawa, Lublin 1991; Kołakowska-Przełomiec H., **Wójcik D.**, *Selekcja nieletnich przestępców w sądach rodzinnych*, Ossolineum 1990; Kołakowska-Przełomiec H., **Wójcik D.**, *Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich a Konwencja Praw Dziecka*, SP 1992, nr 3 (113–114); **Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej**, *Projekt kodeksu karnego w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej RP*, t. V, z. 3, Warszawa 1930; **Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej**, *Projekt ustawy o sądach dla nieletnich*, Warszawa 1921; **Konarska-Wrzosek V.**, *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Zakres, charakterystyka i ocena wprowadzonych zmian*, PPK 2001, nr 21; Konarska-Wrzosek V., *Ochrona nieletnich przed demoralizacją i przestępczością w ujęciu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PiP 1999, z. 5; Konarska-Wrzosek V., *Polski system postępowania z nieletnimi*, ZN WSHE, t. XIV, Nauki administracyjno-prawne, Włocławek 2004; Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, PS 2000, nr 4; Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie z nieletnimi w Polsce – ocena obowiązujących rozwiązań materialnoprawnych i kierunki ewentualnych zmian*, Probacja 2013, nr 1; Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013; Konarska-Wrzosek V., *Projektowane zmiany w zakresie postępowania z nieletnimi w Polsce*, PiP 2011, z. 4; Konarska-Wrzosek V., *Projekt prawa nieletnich – ocena proponowanych rozwiązań (w:) Reforma prawa karnego, propozycje i komentarze. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej*,

red. J. Jakubowska-Hara, C. Nowak, J. Skupiński, Warszawa 2008; Konarska-Wrzosek V., *Rozważania de lege ferenda w kwestii odpowiedzialności karnej i systemu postępowania z nieletnimi* (w:) *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji 80-tych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Zochowska, Warszawa 2005; Konarska-Wrzosek V., *System postępowania z nieletnimi po nowelizacji* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001; Konarska-Wrzosek V., *Zakład poprawczy czy zakład karny dla nieletnich* (w:) *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, J. Rzeplińska, M. Nielączna, P. Wiktorska, Warszawa 2013; Konarska-Wrzosek V., *Zasada nieodpowiedzialności karnej nieletnich i wyjątki od niej w świetle dotychczasowych regulacji i projektowanych zmian* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Fliegier, Lublin 2011; Konarska-Wrzosek V., *Zjawisko demoralizacji i przestępczości nieletnich w świetle danych statystycznych*, Acta UNC 1996, Prawo XXXVI Nauki humanistyczno-społeczne, z. 307; *Konwencja o Prawach Dziecka a prawo polskie*, red. A. Łopatka, Warszawa 1991; **Korcyl-Wolska M.**, *Kilka uwag o problemach procesowych wymierzania nieletnim kary przez sądy rodzinne na podstawie art. 13 oraz art. 94 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Fliegier, Lublin 2011; **Korcyl-Wolska M.**, *Niektóre aspekty polityki karnej w postępowaniu z nieletnimi* (w:) J. Blachut, J. Czapska, Z. Doda, W. Krzywicki, M. Korcyl-Wolska, S. Waltoś, Z. Wrona, *Proces karny a polityka karna*, Kraków 1991; **Korcyl-Wolska M.**, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004; **Korcyl-Wolska M.**, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Warszawa 2008; **Korcyl-Wolska M.**, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, Kraków 2001; **Korcyl-Wolska M.**, *Sądy rodzinne w Polsce orzekające w sprawach nieletnich – wczoraj, dziś, jutro* (w:) *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Hołdy*, Warszawa 2011; **Korcyl-Wolska M.**, *Ustawa o nieletnich traktowana gorzej niż inne*, Rzeczpospolita z 11 kwietnia 2003 r., nr 86 (6466), s. C.4; **Korzewnik I.**, *Młodzież przestępcza w grupach półwolnościowych*, Warszawa 1968; **Kostarczyk-Gryszka J.**, *Zasady odpowiedzialności nieletnich w Polsce*, ZNUJ. Prace Prawnicze 1973, z. 57; **Kowalska-Ehrlich B.**, *Komisje do spraw dzieci i młodzieży w systemie profilaktyczno-resocjalizacyjnym. Propozycje normatywne i ich ocena*, RPEiS 1979, z. 1; **Kowalska-Ehrlich B.**, *Młodzież nieprzygotowana społecznie a prawo*, Warszawa 1988; **Kowalska-Ehrlich B.**, *Zasady postępowania z nieletnimi i młodocianymi* (w:) *Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*, red. A. Krukowski, Warszawa 1983; **Kubiak J.**, *Sądy rodzinne w Polsce – od eksperymentu do nowego rozwiązania*, ZNIBPS 1977, nr 7; **Kubicki L.**, *Ochrona dziecka, które popadło w konflikt z prawem karnym* (w:) *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991; **Kuryłowicz M.**, *Odpowiedzialność „nieletnich” za czyny bezprawne w prawie rzymskim* (w:) *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; **Kwiatkowski A.**, *Specyfika obrony nieletnich*, PiZ 1965, nr 19; **Laskowski B.**, **Szwarc B.J.**, *Rozmiary i struktura przestępczości nieletnich w Wielkopolsce*, Poznań 1977; **Lewandowski A.**, *Sądy rodzinne – zadania, organizacja, uprawnienia*, NP 1976, nr 1; **Lipka M.**, *Przestępczość nieletnich w Polsce*, Warszawa 1971; **Lorek Z.**, *Zasady postępowania z nieletnimi (próba systematyzacji)*, PiP 1988, z. 11; **Lubelski M.**, *Niektóre zagadnienia z pogranicza ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i kodeksu karnego* (w:) *Postępowanie*

z nieletnimi, red. T. Bojarski, Lublin 1988; Lubelski M., *Zagadnienia stykowe k.k. i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* (w:): *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001; **Łopatka A.**, *Konwencja Praw Dziecka*, PiP 1990, z. 3; **Majchrzyk Z.**, *Nieletni, młodociani, dorośli zabójcy i mordercy: gdzie kończy się norma a zaczyna patologia*, Warszawa 2004; **Makarewicz J.**, *Z komisji kodyfikacyjnej. Nieletni przestępcy*, PPIA 1921, nr 1–6; **Maliszewska H.**, *Dobro dziecka jako materialno-prawne założenie ustawy o postępowaniu w sprawie nieletnich*, Folia Juridica 1991, t. 47; **Maraszek M.**, *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim*, Warszawa 2012; Maraszek M., *Uprawnienia Policji w postępowaniu w sprawach nieletnich*, Prok. i Pr. 2013, nr 9; **Marecki P.** (oprac.), *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Przepisy wykonawcze*, Lublin 2007; **Marek A.**, *Sądownictwo dla nieletnich w Polsce na tle porównawczym* (w:): *Postępowanie z nieletnimi*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; Marek A., *Prawne i kryminologiczne aspekty polskiego systemu postępowania z nieletnimi*, PPK 1991, nr 18; **Markowski M.**, *Prawo do milczenia w postępowaniu w sprawach nieletnich*, Palestra 2013, nr 7–8; **Matukin A.**, *Sytuacja procesowa porrzywdzonego w świetle założeń projektu Prawa nieletnich z 2008 roku* (w:): *W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Meier B.**, *Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji* (w:): *Mediacja: nieletni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Warszawa 1999; **Michalska-Warias A.**, **Piórkowska-Fliegier J.**, *Projektowane zmiany modelu postępowania w sprawach nieletnich* (w:): *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Fliegier, Lublin 2011; **Miller-Grzegorzczak E.**, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich jako ogniwo prawnego systemu i zapobiegania demoralizacji młodzieży*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1987, nr 5; **Ministerstwo Sprawiedliwości**, *Ocena stanu przestępczości, jej zwalczania i zapobiegania wśród młodzieży. Założenia ustawy o ochronie młodzieży przed demoralizacją*, Warszawa 1977; **Mogilnicki A.**, *Dziecko i przestępstwo*, Warszawa 1925; **Mszczuy-Kierski K.**, *O odpowiedzialności karnej małoletnich sprawców według prawa polskiego*, Warszawa 1988; **Namowicz H.**, *O dojrzałości emocjonalnej młodzieży przestępczej*, *Przegląd Penitencjarny* 1968; Namowicz H., *Nieletni w prawie i badaniach kryminologicznych*, Arch. Krymin. 2007–2008, t. XXIX–XXX; **Nowak T.**, *Charakter prawny opinii opracowanych przez ośrodki diagnostyczno-selekcyjne w postępowaniu z nieletnimi*, RPEiS 1975, z. 2; Nowak T., *Znaczenie badań diagnostycznych w postępowaniu z nieletnimi* (w:): *Przestępczość nieletniego w Wielkopolsce. Problemy kryminologiczne Wielkopolski*, Poznań 1977; **Nowikowski I.**, *Wydanie wyroku uniewinniającego w postępowaniu w sprawach nieletnich (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* (w:): *W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Olszewska-Baka G.**, *Działalność profilaktyczna i resocjalizacyjna sądu rodzinnego w świetle nowej ustawy dla nieletnich. Funkcjonowanie i efektywność środków wychowawczych* (w:): *Prawne i społeczne metody i środki eliminowania zaburzonej socjalizacji. Zbiór referatów*, red. T. Bojarski, M. Mozgawa, Lublin 1991; **Ostrihańska Z.**, **Wójcik D.**, *Karalność uczniów nieprzystosowanych społecznie*, Arch. Krymin. 1984, t. XI; **Ośliżło H.**, *Propozycje zmian w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PS 1998, nr 10; **Paszkiewicz A.**, *Praktyczne implikacje ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich dla nadzoru kuratorskiego* (w:): *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2001; **Patulski W.**, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, NP 1983, nr 1; **Peczeniuk A.**, *Zadania Milicji Obywatelskiej wynikające z ustawy o postępowaniu w spra-*

wach nieletnich, Służba MO 1984, nr 2; **Pociej W.**, *W odpowiedzi sędzi Zabrodzkiej*, Palestra 1958, nr 2; Pociej W., *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988 (przywoływana jako: *Postępowanie z nieletnimi*, red. T. Bojarski, Lublin 1988); *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski [i in.], Lublin 2008; *Projekt ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa, kwiecień 1982 r.; *Projekt ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji nieletnich*, Warszawa 1968; **Pytka L.**, *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwanie socjopedagogiczne?* (w:) *Dewiacje wśród młodzieży*, red. B. Urban, Kraków 2001; **Radwański Z.**, *Dobro dziecka* (w:) *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, red. A. Łopatka, Warszawa 1991; **Ratajczak A.**, *Materialnoprawne problemy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, PiP 1983, z. 2; **Rdzanek-Piwowar G.**, *Granice nieletności w polskim prawie karnym*, Arch. Krymin., t. XIX, Warszawa 1993; **Regent-Lechowicz M.**, *Profilaktyka w projekcie ustawy o nieletnich*, PiŻ 1968, nr 3; Regent-Lechowicz M., *Propozycja nowego ujęcia zasad walki z przestępczością nieletnich w Polsce Ludowej*, Przegląd Penitencjarny 1969, nr 1; **Rudnik J.**, *Znaczenie badań psychologiczno-lekarskich w praktyce sądów dla nieletnich*, PWS 1974, nr 4; **Rzeplińska I.**, *Nieletni i reakcja na ich czyny* (w:) *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. I, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2000; Rzeplińska I., *Nieletni w społeczeństwie. Obraz nieletnich sprawców czynów karalnych dawniejszych i współczesnych* (w:) *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Holdy*, Warszawa 2011; Rzeplińska I., *Współczesny nieletni sprawca czynu karalnego – doniesienie z badań kryminologicznych* (w:) *Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej*, red. T. Dukiet-Nagórska, Bielsko-Biała 2006; **Sienkiewicz Z.**, *Kontrowersje dotyczące przesłanek umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym*, Palestra 1986, nr 3; Sienkiewicz Z., *Orzekanie i wykonywanie środków leczniczych wobec nieletnich* (w:) *Prawne i społeczne metody i środki eliminowania zaburzonej socjalizacji. Zbiór referatów*, red. T. Bojarski, M. Mozgawa, Lublin 1991; Sienkiewicz Z., *Sporne kwestie wokół pojęcia demoralizacji i nieprzystosowania społecznego nieletnich* (w:) *Postępowanie z nieletnimi*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; Sienkiewicz Z., *System sądowych środków wobec nieletnich w prawie polskim*, Wrocław 1989; Sienkiewicz Z., *Uwagi o odpowiedzialności karnej nieletnich na tle projektu k.k.*, PPK 1992, nr 7; Sienkiewicz Z., *Z problematyki odpowiedzialności karnej nieletnich* (w:) *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70-tych urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarcza*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009; **Siewierski M.**, *O właściwe zasady odpowiedzialności nieletnich*, PiP 1948, z. 2; **Sitarczyk M.**, *Nieletni sprawcy zabójstw. Sylwetki psychologiczne*, Lublin 2004; **Sitarz O.**, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Katowice 2004; **Skrętowicz E.**, **Bojarski T.**, **Przysucha M.**, *Ewolucja ustawodawstwa i praktyki sądowej w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich*, praca zbiorowa, Studia Kryminologiczne i Penitencjarne, t. 4, Warszawa 1976; **Stanowska M.**, **Walczak-Żochowska A.**, **Wierzbowski K.**, *Uwagi o profilu ustawy o postępowaniu z nieletnimi (Zagadnienia materialnoprawne i procesowe)*, PiP 1983, z. 6; **Stańdo-Kawecka B.**, *Kierunki reformy prawa karnego nieletnich w Holandii*, PiP 1997, z. 7; Stańdo-Kawecka B., *Odpowiedzialność nieletnich na tle nowej kodyfikacji karnej*, Prok. i Pr. 1998, nr 7–8; Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007; Stańdo-Kawecka B., *Założenia prawa karnego nieletnich w Austrii*, PiP 1996, z. 12; **Strzembosz A.**, *Model postępowania wobec nieletnich*, PiP 1980, z. 3; Strzembosz A., *Nowa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983; Strzembosz A., *Postępowanie w sprawach*

nietletnich w prawie polskim, Lublin 1984; Strzembosz A., *Projekt ustawy o postępowaniu w sprawach nietletnich*, Tygodnik Powszechny 1982, nr 38; Strzembosz A., *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin 1985; **Szczygieł G.B.**, **Laskowska K.**, **Guzik-Makaruk E.M.**, *Wiek odpowiedzialności prawnokarnej w ujęciu prawnoporównawczym (na przykładzie ustawodawstwa Polski, Rosji, Ukrainy, Niemiec, Szwajcarii i Austrii)* (w:) *Czas i jego znaczenie w prawie karnym*, red. J. Warylewski, Gdańsk 2010; **Szumski J.**, *Postępowanie w sprawach nietletnich*, Gdańsk 1996; Szumski J., *Środki stosowane wobec nietletnich w latach 1983–1985, na podstawie ustawy z 26 października 1982 r.* (w:) *Postępowanie w nietletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych*, red. T. Bojarski, Lublin 1988; **Szwarc A.J.**, *Pojęcie zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej* (w:) *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. T. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Taracha A.**, *Postępowanie wyjaśniające w sprawach nietletnich* (w:) *Orzekanie środków wychowawczych i poprawczych w praktyce sądów rodzinnych*, red. T. Bojarski, Lublin 1990; Taracha A., *Rola Policji w postępowaniu wyjaśniającym w sprawach nietletnich* (w:) *W kręgu prawa nietletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Tuhan Mirza-Baranowska J.**, **Namowicz-Chrzanowska H.**, **Kobus A.**, **Wierzbicki R.**, *Przestępczość nietletnich w Warszawie. Studium kryminologiczne*, Warszawa 1971; **Urban B.**, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000; Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 1999; **Veillard-Cybulscy H. i M.**, *Nietletni przestępcy w świecie*, Warszawa 1968; Veillard-Cybulscy H. i M., *Nowe aspekty przestępczości nietletnich i niedostosowania społecznego młodzieży. Próba nowych podejść do tych problemów*, ZNUJ, Prace Prawnicze 1974, z. 63; **Veillard-Cybulski H.**, *Nowe prawo ochrony młodzieży w Belgii*, NP1965, nr 12; **Walczak-Żochowska A.**, *Kilka uwag o kształtowaniu się odpowiedzialności karnej w polskim prawie karnym* (w:) *Gaudium in litteris est. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Genowefie Rejman z okazji 80-tych urodzin*, red. L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2005; Walczak-Żochowska A., *Modele postępowania z nietletnimi* (w:) *Prawne i pedagogiczne aspekty resocjalizacji nietletnich*, red. B. Kowalska-Ehrlich, S. Walczak, Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego 1992, z. 12; Walczak-Żochowska A., *Systemy postępowania z nietletnimi w państwach europejskich. Studium prawnoporównawcze*, Warszawa 1988; **Warzocha E.**, *Rozwiązania procesowe w ustawie o nietletnich*, ZNIBPS 1985, nr 23; **Wieczorek L.**, *Przestępczość i demoralizacja nietletnich w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, Katowice 2005; **Wierzbicki P.**, *Indywidualizacja środków stosowanych w postępowaniu z nietletnimi*, NP 1984, nr 9; **Wierzbowski R.**, *Uwagi o profilu ustawy o postępowaniu z nietletnimi*, PiP 1984, z. 6; **Wilk L.**, *Europejskie standardy dotyczące polityki imigracyjnej oraz ochrony praw człowieka a polskie uregulowania prawne w sprawach cudzoziemców* (w:) *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. W. Dynia, Rzeszów 2005; **Wilkowska-Płóciennik A.**, *Postępowanie w sprawach nietletnich*, Warszawa 2011; **W kręgu prawa nietletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Marianny Korcyl-Wolskiej**, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Wolff J.**, *Stan i perspektywy prawa karnego dla nietletnich w RFN*, PiP 1990, z. 8; **Wójcik D.**, *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży*, Ossolineum 1984; **Wright M.**, *Geneza i rozwój sprawiedliwości naprawczej* (w:) *Mediacja: nietletni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Warszawa 1999; **Zabrodzka H.**, *Odpowiedzialność nietletnich na tle projektu ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nietletnich*, PiP 1969, z. 4–5; **Zabrodzka H.**, *Postępowanie w sprawach nietletnich*, Warszawa 1984; Zabrodzka H., *Wychowywać a nie karać*, NP 1956, nr 9;

Zabrodzka H., *Z historii sądownictwa dla nieletnich słów kilka*, „Ławnik Ludowy” 1965, nr 3; **Zgryzek K.**, *Wysłuchiwać czy przesłuchiwać nieletniego?* (w:) *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, red. I. Nowikowski, Lublin 2007; **Zieliński A.**, *O projekcie ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich*, NP 1969, nr 5; Zieliński A., *Postępowanie z nieletnimi po dniu 1 stycznia 1970*, NP 1970, nr 3; **Zoll A.**, *Czy nieletniość jest okolicznością wyłączającą winę?* (w:) *W kręgu prawa nieletnich. Księga Pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009; **Żabczyńska E.**, *Przestępczość dzieci*, Warszawa 1983; **Żak M.**, *Wybrane zagadnienia postępowania apelacyjnego w postępowaniu w sprawach nieletnich* (w:) *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009.

Art. 1. [Zakres podmiotowy i przedmiotowy, definicje]

§ 1. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) **zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;**
- 2) **postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;**
- 3) **wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.**

§ 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) „nieletnich” – rozumie się przez to osoby, o których mowa w § 1;
- 2) „czynie karalnym” – rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako:
 - a) **przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo**
 - b) **wykroczenie określone w art. 50a, art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 Kodeksu wykroczeń.**

1. Artykuł 1 określa podmiotowy i przedmiotowy zakres zastosowania komentowanej ustawy. Wyjaśnia, do jakich kategorii wiekowych mają zastosowanie przepisy ustawy (§ 1) oraz z powodu jakich zachowań mogą być one stosowane (§ 2).

2. W kwestii wieku nieletniego ustawa z racjonalnych powodów wyróżnia trzy grupy osób, w zależności od przyczyny zainteresowania nimi.
3. Po pierwsze, nieletnim w znaczeniu ścisłym jest – zgodnie z polską tradycją ustawodawczą od 1932 r. – osoba, która w chwili popełnienia czynu nie ukończyła lat 17. Ustawa wyróżnia grupę osób w wieku od 13. do 17. roku życia, które popełniły czyn karalny. Z tą grupą osób łączy się postępowanie o czyny karalne. Przesłanka wszczęcia postępowania w sprawie tych osób leży w pojęciu czynu karalnego, wyjaśnionego w art. 1 § 2 pkt 2 u.p.n. Wymienione pierwotnie w tym przepisie w literze b wykroczenie z art. 62 k.w. zostało wykreślone przez art. 41 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 856 z późn. zm.). Dodano natomiast art. 50a k.w. (art. 3 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 1707). Granica 17 lat stanowi w świetle polskiego prawa karnego dolną granicę odpowiedzialności karnej. Według kodeksu karnego z 1932 r. zasada ta nie знаła wyjątku. Kodeks karny z 1969 r. wprowadził wyjątek polegający na możliwości zastosowania w pewnych wypadkach odpowiedzialności karnej w stosunku do nieletnich, którzy w chwili popełnienia czynu ukończyli lat 16 (art. 9 § 2 k.k. z 1969 r.). Zgodnie ze stanowiskiem obowiązującego kodeksu karnego z 1997 r. ten wyjątek jest szerszy zarówno pod względem kategorii czynów popełnianych przez nieletnich, jak i pod względem wieku – jest to 15 lat (art. 10 § 2 k.k.). Przy czym odpowiedzialność karna nieletnich została ograniczona do przestępstw wymienionych w art. 10 § 2 k.k. (por. wyrok SA w Krakowie z dnia 4 lipca 2002 r., II AKa 163/02, KZS 2002, z. 7–8, poz. 38). Jednocześnie ustalono dla tej grupy nieletnich dolną granicę lat 13, poniżej której ustawa nie łączy z takimi nieletnimi pojęcia „czyn karalny”. Tylko do tej grupy nieletnich sprawców czynów karalnych, tj. nieletnich w wieku od 13 do 17 lat, może być stosowany środek najsurowszy – zakład poprawczy (art. 10 u.p.n.), orzekany w postępowaniu poprawczym przebiegającym według zasad procesu karnego (zob. wyroki SN: z dnia 22 kwietnia 2009 r., III KK 21/09, LEX nr 503249; z dnia 1 czerwca 2006 r., V KK 141/06, LEX nr 186964. W tym ostatnim wyroku słusznie zauważa Sąd Najwyższy, że: „Niektóre wykroczenia

są wprowadzić także uznane za czyny karalne w rozumieniu omawianej ustawy, ale wskazano je w art. 1 § 2 pkt 2 lit. b u.p.n., a do tego przepisu art. 10 u.p.n. się nie odwołuje. W razie zatem ustalenia, że nieletni dopuścił się czynu karnego wypełniającego tylko znamiona czynu zabronionego jako wykroczenie, określone we wskazanym wyżej przepisie ustawy, sąd może orzec wobec niego środki wymienione w art. 6 u.p.n., z wyłączeniem jednak środka poprawczego wskazanego w pkt 10 art. 6 u.p.n.”

Zgodnie z postanowieniami art. 10 § 4 k.k. w szczególnych sytuacjach jako nieletni może być traktowany także sprawca, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, jeżeli jego stopień rozwoju za tym przemawia.

Trzeba również zwrócić uwagę, że w wielu już krajach dolna granica odpowiedzialności karnej wynosi lat 18, ale też znane są przypadki o niższych granicach odpowiedzialności – 16, a nawet 15 lat. Zob. bliżej w tej sprawie V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system...*, s. 31.

4. Druga grupa nieletnich w rozumieniu ustawy to wszystkie osoby, które nie ukończyły 13 lat. Do tych osób można zastosować przewidziane w ustawie środki w celu zwalczania i zapobiegania demoralizacji. Są to środki określone w art. 6 u.p.n., z wyjątkiem umieszczenia w zakładzie poprawczym. Tak również mogą być traktowane osoby powyżej lat 13 (aż do lat 18), które wykazują przejawy demoralizacji, nie dopuściły się jednak czynu karnego. Widać tu wyraźnie dwie płaszczyzny działania przepisów ustawy: wymiar bardziej jurydyczny, gdy chodzi o nieletnich sprawców czynów karnych w wieku od 13 do 17 lat (ukończone 13 lat i nieukończone 17 lat), i – w drugim przypadku – profilaktyczny, tj. gdy chodzi o nieletnich, którzy nie dopuścili się czynu karnego, lecz wykazują objawy demoralizacji. Nieletni ci wymagają odpowiedniego działania ze strony sądu rodzinnego, aby przerwać zapoczątkowany proces demoralizacji. W związku z tym może chodzić o nieletnich w wieku aż do lat 18. Jeżeli nieletni dopuścił się czynu zabronionego przed ukończeniem 13 lat, to okoliczność ta powinna być oceniana jako przejaw demoralizacji stanowiący podstawę do od-

Tadeusz Bojarski – profesor doktor habilitowany; profesor zwyczajny Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu; były wieloletni kierownik Katedry Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii oraz dyrektor Instytutu Prawa Karnego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ewa Kruk – doktor nauk prawnych; adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; adwokat.

Edward Skrętowicz – profesor doktor habilitowany; były wieloletni kierownik Katedry Postępowania Karnego i dyrektor Instytutu Prawa Karnego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; były profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

W publikacji zostały omówione założenia przyjętego modelu postępowania w sprawach nieletnich – także kwestie sporne – oraz praktyczne aspekty stosowania ustawy.

W piątym wydaniu komentarza uwzględniono zmiany, których celem było dostosowanie obowiązującego prawa nieletnich do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także ujednoczenie postępowania, w którym dotychczas istniała konieczność stosowania przepisów z różnych działów prawa. Zmiany te dotyczą głównie przebiegu postępowania w pierwszej instancji oraz postępowania odwoławczego.

W komentarzu szczegółowo omówiono:

- zmieniony model postępowania wyodrębniający postępowanie wyjaśniające, postępowanie opiekuńczo-wychowawcze i poprawcze;
- zmiany dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego wobec nieletniego;
- nowe zadania opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów.

Książka jest skierowana zarówno do przedstawicieli praktyki: sędziów rodzinnych, prokuratorów, kuratorów, Policji, pracowników placówek, w których przebywają nieletni, jak i do osób pragnących pogłębić wiedzę na temat przedstawionych w niej zagadnień, w tym rodziców i opiekunów.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLWUER.PL
WWW.PROFINFO.PL

ISBN 978-83-8092-310-2

